

ŞEYYAT HAMZA'NIN İKİ YENİ GAZELİ DOLAYISIYLA

Prof. NECMETTİN HALİL ONAN

Klâsik edebiyatımızın ilk devirlerine ait bilgilerimiz hayli eksik ve üstünkörü olduğundan, Anadolu'nun edebî hayatının XIII., hattâ XIV. asırlarının vazıh bir tablosunu çizmeğe henüz imkân bulamıyoruz. Bilhassa üstat Fuat Köprülü'nün tetkikleri, bu tablonun bazı ana çizgilerini ortaya koymakla beraber, bir çok yerleri hâlâ karanlık ve silik durmaktadır.

Bu arada, Eğirdirli Hacı Kemal'in Cami'-un -Nezair'indeki manzumelerine göre, "İran sofilerini takliden eserler yazmış mutasavvıf bir şair,, olarak tanıdığımız Şeyyat Hamza'nın¹ hayatı ve şahsiyeti de aynı siliklik içinde bulunuyor.

Bu şairden eski edebiyat tarihi kaynakları hiç bahsetmiyorlar. Çoğu açık saçık hikâyelerden mürekkep olan Lâmii Çelebi'nin "Letaif,,inde de Şeyyat Hamza'nın adı böyle bir fıkra dolayısıyla geçmekte ve yolda rasladığı kadınlarla konuşup şakalaşması sırasında söylediği heceli iki kıtası mevcut bulunmaktadır.²

Bir letaifnamede raslanan mevsukiyeti şüpheli bir hikâyeden Şeyyat Hamza'nın edebî şahsiyetine ait hükümler çıkarmanın, hece vezniyle ilâhiler veya eski ozanlar tarzında maniler yazdığı³ hakkında istidlâller yapmanın, eski edebiyatımızın kuruluş ve gelişme tablosuna vuzuh vermeye bakımından değeri büyütülmemek lâzım geldiği kanaatindeyim.

Şeyyat Hamza'nın şimdiye kadar bilinen eserleri, her halde bilgisiz ve dikkatsiz bir müstensih elinden kötü bir yazıyla çıkmış olup Türk Dil Kurumunca tıpkı basımı yapılan "Yusuf ü Züleyha,, mesnevisinden başka, "Cami'-un - Nezair,,de bulunan ve:

- I. Ecel dutmuş elinde bir ulu cām
Ki ol cāmuñ içi tolu serencām

¹ Köprülüzaade Mehmet Fuat: Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 1918, s. 264. 265. 285.

Köprülüzaade Mehmet Fuat: Selçukiler devrinde Anadolu Şairleri. I. Şeyyat Hamza. Türk Yurdu, c. 1, n. 1, 1340 (1924). Bu makalenin almancaası daha önce 1922 yılında Budapeştede «Körösi Csoma Archivum» dergisinde çıkmıştır.

Köprülüzaade Mehmet Fuat: Selçukiler Devrindeki Osmanlı Şairleri, Şeyyat Hamza Dergâh mecmuası, c. 1, n. 4.

² Lâmii Çelebi'nin Letaif'inin bir yazması Ankara Millî Eğitim Kitaplığında da vardır.

³ Prof. Fuat Köprülü'nün yukarıda zikredilen kitap ve makalelerinden sonra Hıfzı Tevfik, Hamamizade İhsan ve Hasan Âli tarafından çıkarılan Türk Edebiyatı Nümuneleri, s. 143 ve diğer antolojilerle edebiyat tarihleri.

II. Niçe ecelden kaçuban işret kovasen dün ü gün
Oş ilteler çeke çeke innâ ileyhi râciun

III. Ne yatarsen eya gâfil gözün aç gör bu erkânı
Haka irmek diler iseñ okı âyât-ı Kur'ânı

matlariyle başlayan üç manzumedir. Bunlardan ilki Prof. Fuat Köprülü tarafından Türk Yurdu'nda, birincisiyle ikincisi Hıfzı Tevfik, Hamami-zade İhsan ve Hasan Âli'nin Türk Edebiyatı Numuneleri'nde ve her üçü Dr. Mecdut Mansuroğlu tarafından Türkiyat Mecmuası (c. VII-VIII) ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisinde (c. 1, n. 3-4) neşredilmiştir. Bunlara ilâveten, gene Mecdut Mansuroğlu, "İstanbul," dergisinin 39. sayısında (1945), Cami'-un Nezair'in Kilisli Rifat Bilge tarafından istinsah edilen ve Türk Dil Kurumunda bulunan bir nüshasından aldığını söyleyerek aynı şairin:

IV. Alem ta'lem eyâ hânım ne sartarmen ne bulargu
Güçeklep özümə saki ne munça yuttdurur agu

matlalı bir manzumesini neşretmiştir,

Bu manzumelerin dördü de aruz vezniyle yazılmıştır⁴. Bilhassa II ve III. manzumeler şekil ve eda bakımından Ahmedi Yesevi ile başlayan nazım geleneğinin bir devamı olarak görünüyor. Aruzla mutasavvıfane manzumeler yazan şairlerimiz, bir mısradaki iki ve bir beyitte dört eşit parçaya ayrılabilen aruz kalıplarını çok defa tercih etmişlerdir. Bu ter-cihte, hece ile yazılan şiirlerin dörtlüklerinin tesirini görmek kolayca mümkündür.

I, II ve III. manzumeler dil bakımından, XIII. asırda okumuşların kullandığı garp türkçesinin tipik örnekleridir; IV. manzume ise, şark türkçesinin hususiyetlerini taşımakta ve bu yüzden şaşırtıcı bir mahiyet göstermektedir. Şeyyat Hamza'nın hayatı hakkında hemen hiç bir şey bilmediğimiz için, onu şarktan gelmiş bir şair olarak tanımak imkânına sahip değiliz⁵. Böyle olsaydı, diğer manzumelerde de böyle bir tahmini kuvvetlendirecek belirtiler olmak lâzım gelirdi. Kaldı ki, bu gibi şaşırtıcı misallere başka şairlerimizin eserlerinde de rastlayabiliyoruz. Meselâ Fuzuli divanı basmalarına, Çağatay lehçesiyle yazılan ve Şahi adlı bir şaire ait bulunan bir gazel karıştığı gibi, baştan aşağı Çağatay lehçe-

⁴ Dr. Mecdut Mansuroğlu Türkiyat Mecmuasındaki makalesinde (Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün) vezniyle yazılmış olan II. manzumeyi, yanlışlıkla, hece vezniyle yazılmış olarak gösteriyor. Bununla beraber, bu hükmün kendisine mi, yoksa makalesinde adı geçen mezuniyet vazifesi sahibine mi ait olduğu hususunda tereddütte kaldım,

⁵ « . . . Bu da, Anadoluya göçen Türklerin yalnız Oğuz boylarına mensup olmayıp içlerinde diğer Türk zümrelerinin de bulunduğunu teyit eden diğer bir vesikadır. » Dr. Mecdut Mansuroğlu: Eski Anadolu türkçesine ait bazı metinler. İstanbul Mecmuası, n. 39.

sine uydurularak yazılmış Fuzuli divanları da vardır⁶. Çağatay lehçesinin klâsik mahsullerinin garpta da tanılıp takdir ve hattâ tanzir edilmesi daha sonradır. O halde, Şeyyat Hamza'nın eserlerinin dili bahsinde bu Çağatayca manzume, yeni bilgiler edininceye kadar, şüphe ve ihtiyatla göz önünde tutulması gereken bir nokta olarak duracaktır kanaatindeyim.

Malazgirt savaşı Türklere Anadolu'nun kapılarını açtıktan sonra buraya yerleşen Türklerin, vücade getirdikleri ilk edebî mahsullerde İran edebiyatını örnek tuttıkları, hattâ Selçuki saraylarındaki Tür şairlerinin Farsça yazdıkları malûmdur. Bu doğrudan doğruya taklit devrinden sonra, şairlerimiz Türkçe manzumler yazmağa başladıkları zaman gene İran edebiyatını örnek tutmaktan vaz geçmediler. Fakat bunu mutlak manâsiyle bir taklit saymak doğru olamaz.

Bir edebî eser bilhassa ifade şekli ve hüviyetiyle değerlendirildiği için, mevzuu veya ilhamı başka bir dilden alınmış, hattâ aynen tercüme edilmiş olsa da, Türkçe yazılmış olmasıyla, kendi edebiyatımızda, muvaffakiyetine göre, değer taşır. Böyle olmasaydı, eski edebiyatımızın bir çok mahsullerini ve meselâ Fuzuli'nin "Leyli vü Mecnun," unu zikre bile şayan bulmamamız gerekirdi. Aynı mutaleayı bir çok garp eserlerine, ezcümle Fransız klâsiklerinin bir haylisine de tatbik etmek mümkündür.

Bizim eski şairlerimiz, şiirin her şeyden önce bir söyleyiş sanatı olduğunu takdir ettikleri için, İranlıların dediklerini Türkçe söylemeyi klâsik edebiyatta ilk merhale saymışlardır. Bu edebiyatta, o kadar "taze mazmun,, "bikr-i manâ,, iddia ve heveslerine rağmen, mevzu ve mazmunun büyük bir ehemmiyeti yoktur. Müslümanlık bir zihniyet iştiraki meydana getirdiği için, edebiyatta da şekle ve manâya ait bir takım müşterek esaslar meydana gelmişti. Onlardan ayrılmak akla gelmez ve mümkün olamazdı. Asıl iş, söylenecek şeylerin Türkçe olarak güzel söylenebilmesiydi. Bizim şairlerimiz XV., XVI. asırlara kadar bunu yapmak için gayret sarfetmişler; bunu yaptıktan sonra, o zamana kadar kemal örneği sayılan İran şiirine denk değerde eserler vücade getirdikleri kanaatini edinmişlerdi.

Burada Divan edebiyatımızın taklitçi bir edebiyat mı, yoksa hüküm sürdüğü devirlerde Türk zevkinin değerini ve özlüğünü taşıyan bir edebiyat mı olduğu münakaşasına girişmek istemiyorum. Tanzimat devrinden beri sürüp gelen bu münakaşada hükümler, daha ziyade, ilmin doğru görüşünü ve bitaraflığını rehber edinen edebiyat tarihçileri tarafından değil, muhtelif edebî cereyanların hararetli taraftarları ve müdafaaçıları tarafından verilmiştir. Bu noktaya dokunmaktan maksadım, klâsik Türk edebiyatının kuruluş ve gelişmesinde adı geçenlerin hizmetlerinin gerçek değerleriyle belirtilmesini temenni etmektir.

⁶ Abdülbaki Gölpınarlı'nın neşretmiş olduğu «Fuzuli Divanı» nda da bu gibi ya-nılmalar vardır. -ga'lı datiflere, -gay'lı fiillere, -gan'lı partisiplere XVI. asırda, hattâ daha önce, ne Azeri, ne de Anadolu lehçesinde rastlamak mümkündür.

Anadoluda islâmî edebiyat çerçevesi içinde yazılmış mahsullere XIII. asırdan itibaren rastlıyoruz. Bu asırda yaşadığı kabul edilen Şeyyat Hamza, sadece sofiyane eserler yazmış bir şair midir? "Zühdi ve didaktik temayüllere bigâne, aşkı ve şarabı terennüm eden ve bedit bir gaye takip eyleyen bir şiir tarzının ilk mümessili Hoca Dehhani,⁷ midir?

Paris Millî Kitaplığının Türkçe yazmaları arasında bulunan (Suppl. 361) ve "Blochet," kataloğunun I. Cildinde (S. 326) tavsif edilen bir mecmuada Şeyyat Hamza namına kayıtlı iki gazel bu bahisteki karanlığa hayli ışık serpecek mahiyettedir⁸.

Mecmuadaki imlâlarıyla eski yazılı metinlerini ve transkripsiyonlarını verdiğim bu iki gazel, Şeyyat Hamza'nın şimdiye kadar bilinen manzumelerine, dil ve nazım tekniği itibariyle uygun bulunmakta; fakat manâ ve muhteva bakımından onlardan tamamen ayrılmaktadır. Baştan aşağı âşikane olan bu iki gazel, bu tarzın Dehhani'den önce bir takım mümessiller yetiştirdiği hakkında Prof. Fuat Köprülü'nün ileri sürdüğü ihtimali kuvvetlendirmekte, daha doğrusu onu bir ihtimal olmaktan çıkarmaktadır. Dehhani'nin manzumeleri teknik ve eda itibariyle daha düzgün ve mütakâmil oldukları için, Şeyyat Hamza'nın ondan evvel yetişmiş ve yaşamış olduğunu kabul etmek akla uygun geliyor.

Cami'-un - Nezair'deki:

Ecel dutmuş elinde bir ulu cām
Ki ol camuñ içi tolu serencām

matlaiyle başlayan uzunca manzumesinin sonunda kendini:

Şeyad (ı) Hamzanuñ gönline her dem
Gelür Hak rahmetinden lutf u in'ām
Ne aruz bilür ol ne nahv ü tasrif
Ne kâfiye redif ne tecnis-i tām

beyitleriyle anlatan şair, Türkçeyi yeni bir nazım ölçüsüyle söylemeğe çalışmanın sıkıntılarını hissetmektedir. İmaleler ve zihaf lar hemen her beytinde göze çarpmaktadır.

Şeyyat Hamza'nın aynı kusurları taşıyan bu yeni gazellerinin vezni de, yukarıda üç beytini zikrettiğimiz manzumesinde kullandığı (Mefâilün Mefâilün Faülün) veznidir. Birincisi matlai ve maktai bulunan beş beyitlik tam bir gazeldir; ikincisi dört beyitli ve maktasızdır, birinciden sonra "velebu Şeyyat Hamza," kaydiyle yazılmıştır.

⁷ Prof. Köprülüzade Mehmet Fuat: Divan Edebiyatı Antolojisi, s. 6, 7.

⁸ Bu mecmua 7.5 X 20 boyunda 63 yapraklı olup h. 1026 (1617) tarihinde yazılmıştır; müstensihî kayıtlı değildir. Şimdilik yalnız Şeyyat Hamza'nın iki gazelini ihtiva eden sahifelerinin mikrofilmi elimde bulunan bu mecmuanın baştan aşağı incelenmesinin, klâsik edebiyatımızın ilk devirlerine ait bilgilerimize yeni bazı şeyler eklemesi pek mümkündür.

Görüleceği gibi, bu gazeller Cami'-un - Nezair'de bulunan ve evvelce neşredilen ilk üç manzumenin bütün dil ve teknik hususiyetlerini taşımakta olduklarından, hepsinin aynı şair tarafından yazıldığı hakkında hiçbir tereddüde yer kalmamaktadır.

Bu iki gazelle, XIII. asırda Dehhani'den başka mümessili bilinmeyen lâdini nazım tarzında başka ve daha eski bir şair tanımış oluyoruz.

M E T İ N L E R

I

1	Aceb nittüm yare virmez selâmı Bu zâlim müddeî komaz ola mı	عجب نندم ياره ويرمز سلامی بو ظالم مدعی قومز اولامی
2	Menüm iki cihanda yarum oldur Menem anuñ ahır kemter gulâmı	منم ایکی جهانده یارم اولدر منم آنوک آخر کتر غلامی
3	Şu cefâlar ki sen baña kılursen Aceb kâfir müselman(a) kıla mı	شو جفالر که سن بکا قیلورسن عجب کافر مسلمان قلامی
4	Yusufa kalmadı bu hüsn bâkî Kıyâs eyle (saña) yarum kala mı	یوسفه قلمادی بو حسن باکی قیاس ایله یارم قلامی
5	Seni sevmez mi yohsa Şeyyad Hamza Deninüñ biridür bu kaltabani	سنی سومز می یوخسه شیآد حمزه دینک بریدر بو قلتبانی

Ş Eski yazıda -de, -den, -di, -dir gibi bazı isim ve fiil çekim eklerinin daima yumuşak konsonlarla yazılması âdet olduğu halde, telâffuzda konsonlar bezeşmesinin dilimizde öteden beri mevcut olduğunu kabul etmek için birçok sebepler ve vesikalar vardır. Türk dilinin, kelimelerdeki sesleri en kolay tarzda art arda söyleyebilmek için, onların çıkış noktalarını mümkün olduğu kadar birbirine yaklaştırmak hususundaki tarihi ve tabii meyli malûm olduğu gibi, bilhassa klâsik tahsil görmemiş müstensih ve kâtiplerin meselâ «gitti» kelimesini «کیتی», yattı kelimesini «یاتی» şeklinde yazdıklarına çok rastlanır. Bundan dolayı, eski metinlerin transkripsiyonunda bu gibi fonetik değişimleri, yâni eklerin başındaki yumuşak konsonların kelime sonundaki sert bir konsona uyarak sertleştiğini göstermenin doğru olacağını kabul ettiğim için birinci beyitteki «ندم» kelimesini «niddüm» değil, «nittüm» diye yazdım.

Ş İkinci beyitteki «anuñ» ve «âhır» kelimelerinin yerleri değişmekle birindeki imale ve diğerindeki zihaf giderilebilirse de bunun böyle olabileceğine dair metinde hiçbir işaret yoktur.

Ş Üçüncü beyitteki «müselman» kelimesinin «müselmâna» olması manâ ve vezin icabıdır.

Ş Dördüncü beytin ikinci mısraında «yarum» dan önce bir «sana» kelimesinin unutulmuş olduğu manâ ve vezin karinelerine kolayca anlaşılıyor :

Ş Beşinci beytin kafiyesi diğerlerine uymamaktadır.

II

1	Begüm hublar saña muştak deĝül mi Ya hüsnüñ bahçası uçmak deĝül mi	بکوم خوبلر سکا مشتاق دکلی یه حسنوک بخچاسی اوچماق دکلی
2	Tutağün şerbeti sayru sağaldur Sözün hastalara tiryak deĝül mi	طوطاغک شرتی صایرو صاغلدر سوزک خستهلره تیریاک دکلی
3	Kamu tertiblerün yerlü yerince Seni koçmak sekiz uçmak deĝül mi	قو ترتیبلرؤک یرو یرنجه سنی قوچماق سکیز اوچماق دکلی
4	Eğer ben hastanün elin alursañ Sıratün köprüsin geçmek deĝül mi	اکر بن خستهنوک الن آلورسن صراطک کوپروسن کچمک دکلی

Ş İkinci beyitteki «hasta» kelimesinin, XIII. asırda, Farsça'da olduğu gibi «haste» diye mi, yoksa Türk telâffuzuna uydurularak «hasta» diye mi söylendiğine kesin olarak hükmedilemez. Ancak, birinci beyitteki «bahçası» kelimesinin imlâsı bile değiştirilerek Türkçenin fonetiğine uydurulmuş olması beni bu kelimeyi de «hasta» diye yazmağa sevk etti.

Ş «Uçmak» kafiyesi birinci ve üçüncü beyitlerde tekrarlanmıştır. Bu mısra «Sekiz Uçmak seni koçmak deĝül mi» şekline sokulursa, manâ değişmeden kafiye tekrarı giderilmiş olur.

N. H. O.